

זריזין מקדימין למצוות

[א]

במילה

וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (בראשית פרק כב, ג)

פסחים (ד, א) ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצוות, שנאמר וישכם אברהם בבקר.

מדוע לא הקדים אברהם למול

הקשו המפרשים, שמצינו שאברהם מל בחצי היום, דכתיב (בראשית פרק יז, כו) **בעצם היום הזה** נמול אברהם וישמעאל בנו, וקשה מדוע לא קיים אברהם אבינו ע"ה את הדין של זריזין מקדימין למצוות, להזדרז ולמולם מוקדם בבוקר, כפי שהזדרז בעקידת יצחק שנאמר בה (כב, ג) "וישכם אברהם בבוקר".

ועיין בספר שדי חמד (מערכת ז, ב) שהביא בשם ספר ראה חיים לתרץ, שלא אמרינן זריזין מקדימין למצוות אלא במילה בזמנה, אבל במילה שלא בזמנה אין דין זריזין מקדימין למצוות, הואיל ואידיחי אידחי, ולכן לא הזדרז בזה. ובשדי חמד שם דחה דבריו, דאין סברא בזה ואף במילה שלא בזמנה, מאז שהילד בריא חל עליו חיוב מילה, וחייב למולו מיד.

מילת אברהם מילה בזמנו או שלא בזמנו

והנה מה שנקט בספר הנ"ל שמילת אברהם היה לה דין של מילה שלא בזמנה, אינו פשוט כלל, אבל ראיתי שכן כתב גם בפנים יפות (בראשית יז, כג), והתקשה לפי"ז במה שמביא רש"י (שם, כג) גבי מילת אברהם דרשה "ביום ולא בלילה", והלא במילה שלא בזמנה יש מ"ד (ביבמות עב, ב) שכשרה בין ביום ובין בלילה. [וכבר העירו עליו שברש"י לא משמע כלל שהוא דרשא לדינא, אלא סתם שעשה כן לעיני הגויים ולא נתיירא, וז"ל רש"י בו ביום שנצטווה, ביום ולא בלילה, לא נתיירא לא מן הגויים ולא מן הליצנים, ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום.]

ותירץ (הפני"פ), דמילה זו לשם גירות היתה, ומילה שהיא לשם גירות לכו"ע צריכה להיות דווקא ביום, כדאיפסק בשו"ע (יו"ד רסח, ד). עוד תירץ, שמטעם אחר היה עליו למול ביום ולא בלילה, דכיון שאחז"ל (ב"ר מח, יב) שביום שבאו המלאכים שהיה יום ג' למילתו היה ערב פסח, נמצא שאם היה ממתין במילתו עד הלילה היה שלישי למילתו חל בליל פסח ויכול היה הדבר לבוא לידי חילול יו"ט במקרה של פיקוח נפש, וכבר פסק הרשב"ץ (א, כא, הובא בב"י יו"ד סי' רסו, ובש"ך שם ס"ק י"ח), דמילה שלא בזמנה אסור למול ביום ה' כדי שלא יבוא לידי חילול שבת [ולהלן נאריך בדבריו], וא"כ ה"ה שאסור למול שלשה ימים לפני יו"ט, משום חשש שיצטרך לחלל יו"ט.

אכן בספר כלי חמדה (בהקדמתו לספר במדבר) כתב שמילת אברהם הייתה נחשבת למילה בזמנה כיון שרק עכשיו הצטווה עליה. והוכיח כן ממה דמצינו בפרקי דר"א (פרק כח) שמילת אברהם הייתה ביום כיפור, ובכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם מילתו של אברהם אבינו ומכפר על עונותיהם של ישראל, [וזה דלא כמו שמצינו בב"ר (הנ"ל) שהיה קודם פסח]. ואם נימא דחשיב מילה שלא בזמנה, איך דחתה מילתו את יום הכיפורים, אלא ע"כ דחשיב מילה בזמנה.

ובתירוץ הקושיה מדוע לא הזדרז אברהם למול מיד בבוקר, תירץ בפירוש הרד"ל על פרקי דרבי אליעזר (שם), שבאמת אברהם לא נצטווה על המילה אלא בעצם היום, וזאת כדי שיעשה את המילה בפרסום, ואה"נ הזדרז ומיד כשציווהו הקב"ה מל עצמו.

זריזין או ברוב עם

ובזית רענן (פירוש על הילקוט להמג"א, הובא ברד"ל שם) כתב שהטעם שלא מל אברהם מיד, משום שרצה לעשות

המילה בפירסום, כדי שלא יאמרו הגוים אילו היה עושה המילה בפירסום היו מונעים אותו מלעשות, כמבואר במדרש. וכן הראו לי בתורה תמימה שעמד בזה, ותירץ כנ"ל דאברהם מל את עצמו במכוון בחצי היום כדי לפרסם הדבר, דבחי היום כל האנשים נעורים.

אכן יש לעיין בזה, דהנה אין לומר שהטעם שאיחר המצוה משום שרצה לעשותו ברוב עם, שהרי מבואר במס' ר"ה (לב, ב) דמעלת זריזין מקדימין למצוות, עדיף על מעלת ברוב עם. והכי איתא התם העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע, ובשעת הלל הראשון מקרא את ההלל. ומקשה בגמרא מאי שנא שני מתקיע משום (משלי יד) דברוב עם הדרת מלך, אי הכי הלל נמי נימא בשני משום דברוב עם הדרת מלך, **אלא מאי שנא הלל דבראשון משום דזריזין מקדימין למצות**, תקיעה נמי נעביד בראשון משום דזריזין מקדימין למצות. הרי לן גמ' ערוכה שזריזין מקדימין למצוות עדיף על מעלת ברוב עם.

ועיין בשדי חמד שצווח ככרוכיא על אלו שדוחין המילה כדי שיבואו אורחים, ויקיימו ברוב עם הדרת מלך, שהרי מעלת זריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלת ברוב עם.

וכן מבואר בערוה"ש (יו"ד רסב, ח) שהקשה מ"ט (מגילה כ, ב) חשיב כל המצוות שכל היום כשר בהו, לא חשיב מילה בהדיהו, ותירץ דדווקא בשאר מצוות אין קפידא כל כך אם יאחר מעט אף שבוודאי מצוה להקדים, אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובוזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחרה, ולכן גם בברייתא (פסחים ד, א) שנה התנא הא דזריזין מקדימין גבי מילה, וכתב דיש לנו לצווח על מנהג זמנינו שמאחרין המילה כמה שעות ביום מפני שטותים שלא באו כל הקרואים וכדומה שטותים כאלה, ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום **והוא עון פלילי**. [ותימה על התורה תמימה, שלא הביא דברי אביו הנ"ל בזה].

ואף שכתבו הפוסקים דזריזין מקדימין נדחה מפני קיום מצווה מן המובחר, וכגון מה שנפסק (או"ח תכו, ב) שעדיף להמתין לקדש את הלבנה במוצאי שבת, כדי שיהיה לבוש בגדי שבת, מ"מ כבר כתב החת"ס (תורת משה סוף פרשת תצוה), דרק היכא שהמעלה הוא בעצם המצוה אז עדיף מזריזין מקדימין למצוות, אבל מעלת ברוב עם אינו מעלה בעצם המצוה, וכ"כ השדי חמד (מערכת פ' כלל לט).

ולפי זה קשה על מה שכתב הזית רענן, שאברהם איחר את מילתו כדי שיעשה הדבר בפירסום, דהרי אין זה מעלה בעצם המצוה, ומדוע לא נימא זריזין מקדימין. אא"כ נימא שהיתה בזה מעלה של קידוש שם שמים, שעדיפה על מעלת זריזין, אע"פ שאינו מעלה בעצם המצוה, וצ"ע.

[ב]

מילה שלא בזמנה

שיטת הדבר אברהם ומשא ומתן בדברי התשב"ץ

הבאנו לעיל דברי התשב"ץ, שאם נזדמן מילה שלא בזמנה ביום חמישי, דוחין אותה עד למחר כדי שלא יחול שלישי למילה בשבת, ויצטרכו לחלל עליו שבת.

והנה ידוע חידושו של הדב"א (ח"ב סי' א), דהיכא שיש לפניו שני ילדים למול, אחד מילה בזמנה, ואחד מילה שלא בזמנה, עדיף למול המילה שלא בזמנה, מלמול המילה בזמנה, שהמילה בזמנה כל הסיבה להקדימו אינו אלא משום זריזין מקדימין למצוות, אבל במילה שלא בזמנה מבטל מצות מילה כל רגע שאינו מל את הילד, ולמד כן מדברי הרמב"ם (מילה א, ב) שכתב, "וכל יום ויום שיעבור עליו משיגדל ולא ימול את עצמו, הרי הוא מבטל מצות עשה", וכתב שאין לפרש שכוונת הרמב"ם דווקא אם עבר יום שלם אלא כל רגע ורגע שמאחר עובר בזה וכמבואר כן בדברי הרמב"ם בפיה"מ (שבת יט, ו).

אכן מדברי התשב"ץ שיש לדחות את המילה כדי שלא יחול יום שלישי למילתו בשבת מבואר דלא כן, דוכי משום ספק חשש חילול שבת נדחה ונבטל מצות מילה.

ובדב"א עצמו העיר כן (שם בסוף הסימן), אך כתב דוודאי התשב"ץ חולק על הרמב"ם, ואפילו אם כוונת הרמב"ם שדווקא אם עבר יום שלם ולא מל עובר, הרי להתשב"ץ מאחר במילתו ביום שלם. והביא שם ששוב שמע שבשו"ת

חסד לאברהם (סימן ס') להגאון הגדול בדורו מוהר"ר אברהם תאומים ז"ל פסק כוותיה, וגם מרן הגר"ח זצ"ל מבריסק סבר כן.

מילה או פדיון הבן

ועיין עוד בש"ך (יו"ד רסו, יח) שכתב שאין דברי התשב"ץ נראין, דכל מקורו הוא ממה ששינונו בשבת (יט, א) שאין מפליגין בספינה ג' ימים קודם שבת משום דהוי כמתנה לחלל את השבת, והלא מבואר שם להדיא דלדבר מצווה מותר והוא מוסכם על כל הפוסקים (או"ח רמח, א), והכא נמי אין לך מצוה גדולה מזו.

ובשו"ת חלקת יעקב (ענינים שונים סימן לא אות ה) כתב דודאי סבר הש"ך שביטול עשה הוא לאחר את המילה, דאם אי"ז אלא משום מעלת זריזין מקדימין למצוות לא היה מתיר הש"ך להביא לידי חילול שבת, והיינו כדברי הדב"א בזה.

אכן נראה שהש"ך סבר שאין בזה משום ביטול עשה ואעפ"כ חלק על התשב"ץ, דהנה כתב הש"ך (יו"ד שה, יב) בשם תשובת רבי אליהו בן חיים (סי' עט) שתינוק בכור שחלה ולא נתרפא עד יום ל"א, נראה דאע"ג דמצות פדיון הבן לעשות בעיקר זמנה, יש להקדים מצות המילה, משום דהמילה היא אות ההכנסת ברית, ואלמלא קבלת הברית אין חיוב למצות פדיון כלל, [ועיין בסמוך מה שכתבנו בסברא זו של הש"ך].

ואם איתא שס"ל להש"ך שבמילה שלא בזמנה עובר בכל רגע כדעת הדב"א, א"כ פשוט שיש להקדים את המילה אף בלא טעם זה דנכנס לברית ומה הס"ד להקדים פדיון הבן משום שעיקר זמנה היא.

ולכאורה מבואר מזה שסובר הש"ך שאינו עובר כל רגע ורגע, ואעפ"כ חלק על התשב"ץ משום דסוף סוף דבר מצוה הוא, וכמו ששינונו שמפליגין ג' ימים קודם השבת לדבר מצוה.

אונן במילה שלא בזמנה

והנה כדברי הדב"א כתב גם בשו"ת תשובה מאהבה (א, פה) שנשאל במילה שלא בזמנה וקבורה איזה מהם קודמת, ופסק שודאי מילה קודמת כמבואר בטור ושו"ע (יו"ד סי' ש"ס), שכתבו שהמת והמילה קודמת.

וכתב שאין לחלק בזה בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה, שהרי בטעם שמילה קודמת הביא הב"י (שם) מהמכילתא משום שזו מצוה לחיים וזו מצוה למתים, ואין חילוק לפי טעם זה בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה.

ועוד הוכיח מדברי שו"ת מהרש"ל (סימן ע) שכתב בטעם שאונן צריך להקדים המילה וז"ל ועוד עיקר שפטרו אותו מכל המצות משום כבוד המת, כדי שיעסוק עם מתו, (וכאן) וזהו כבודו (שיעשה המילה), כמו שאמרו ז"ל בירושלמי מת אחד במשפחה ידאגו כל המשפחה נולד בן זכר נתרפא כל המשפחה. **והכנסתו לברית היא לידתו, דהא גר במילתו אמרינן כקטן שנולד דמי**, ואם כן כבוד המת הוא עכ"ל. וגם לפי טעם אין לחלק בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה.

ועוד כתב שם, שנראה שמילה שלא בזמנה חמורה יותר ממילה בזמנה, דבמילה בזמנה כל יום השמיני זמנה, אלא שזריזין מקדימין מצפרא, אבל **מילה שלא בזמנה כל שעתא ושעתא זימנא**. הרי שבתשובה מאהבה נקט כדברי הדב"א, שמילה שלא בזמנה עובר עליו כל רגע ורגע.

חילוק בין פדיון הבן למילה

והביא עוד להוכיח כן מדברי המג"א (רמט, ה) לענין קביעות סעודה בערב שבת, שכתב שפדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בע"ש, אך סעודת מילה אף על פי שעבר זמנה מותר לקובעה בערב שבת, משום דמקרי זמנה קבוע "דכל שעתא ושעתא זמניה היא, דאסור להניחו ערל". הרי שנקט שמבטל מצוה בכל רגע ורגע [דאם כוונתו סתם משום שהמצווה מוטלת עליו, הלא גם בפדיון הבן המצווה מוטלת עליו].

עוד ציין שם לדברי המג"א (סי' תקסח, י), והוא מה שהביא שם המג"א דברי התוס' (מו"ק ח, ב) שהסתפקו אם מותר לעשות סעודת פדיון הבן שלא בזמנו בחול המועד, ובדבריהם משמע דבסעודת מילה לא הסתפקו בזה אף במילה שלא בזמנה, וביאר המג"א דשאני מילה שאע"פ שעבר זמנה כל שעתא ושעתא זמנה הוא דאסור לעמוד ערל, אבל פדיון

הבן כיון שעבר זמנו יכולין לדחותו יותר, הרי מבואר להדיא שגם דעת המג"א שמילה שלא בזמנה יש ביטול עשה כל רגע ורגע.

קטן שנימול כגר שנתגייר

ואגב אורחא במה שהביא מהמהרש"ל שקטן שנימול הוי כנולד מידי דהוי אגר שנתגייר, לכאורה הוא חידוש עצום, דהלא כאן איירי בישראל ואין במילתו משום גירות, ואיך שייך לומר לגביה שהכנסתו לברית היא לידתו כמו בגר.

אכן בלשון הש"ך שהבאנו לעיל גם מבואר מעין זה, שכתב "ואלמלא קבלת הברית אין חיוב למצות פדיון כלל". ומשמע כנ"ל שיש במילה משום גירות. והוא תמוה מאוד, והגע בעצמך וכי מי שמתו אחיו מחמת מילה פטור מן המצוות.

דחיית מילה לערב פסח

אמנם מדברי הנו"ב (תנינא יו"ד קסו) מבואר דנקט שלא כהדב"א בזה, דכתב שם למחות באלו שדוחין מילה שלא בזמנה לערב פסח, כדי שסעודת המצוה ידחה תענית בכורים, ועיקר טענתו שם היא מפני שזריזין מקדימין למצוות, הרי מבואר שלא אסר בזה מטעם שמבטל מצות עשה. (וכבר העיר בזה בדב"א עצמו בחלק ב' סימן ד').

אכן בשו"ת חלקת יעקב (שם, אות ו) רצה לדחות ראיית השואל מדברי הנו"ב בזה, וכתב שהשואל לא עיין בלשון הנו"ב היטב שכתב שם וז"ל ואפי' ביום המילה עצמו שכל היום כשר, ואפילו הכי זריזין מקדימין למצוה, ק"ו **שלא לדחות מיום ליום**, אף שכבר נדחת מזמנה, מ"מ **שוב כל יומא זמנו הוא** עכ"ל, הרי להדיא דכל יומא זמניה היא.

אכן כד נעיין בסיום דברי הנו"ב שם נראה שאין זה כוונתו, שבסוף התשובה בזה הלשון "ומלבד הטעם שכתבתי לעיל שעובר על זריזין מקדימין", הרי לן שאין כוונתו משום ביטול מצוה אלא רק משום דזריזין מקדימין למצוות. ומה שכתב 'כל יומא זמניה' כוונתו שלא נימא שהואיל ועבר יום השמיני אין כאן זריזין מקדימין למצוות (וכסברת ספר ראה חיים שהבאנו בריש הדברים), אלא דודאי אחר יום השמיני גם כן יש כאן משום זריזין מקדימין למצוות.

[ג]

זריזין מקדימין בפדיון הבן

ליל ל"א

הנה מצות פדיון הבן הוא לפדות הבן מיום ל"א והלאה, ומעיקר הדין היה אפשר לפדות הבן כבר בליל ל"א, כמבואר בש"ך (יו"ד שה, יב) שכתב וז"ל נראה דפודין נמי בלילה, וכן משמע בפ"ק דקדושין (כט, א) וברש"י ותוס' שם. אבל המנהג הנפוץ הוא שלא פודין את הבכור עד יום ל"א ביום, וכן מבואר בש"ך (שם), וקשה למה לא נוהגין לפדות בלילה הרי זריזין מקדימין למצוות.

ועי' בספר שדי חמד (מערכת פ, לט) בשם החיד"א בספרו ברכ"י (יו"ד סי' שה, יד) שבאמת במצרים נוהגים לפדות בליל ל"א, והרב גנת וורדים (שו"ת יו"ד כלל ו' סימן יו"ד) שיבא את מנהגם, וכתב שם דאם עושין הסעודה בלילה שפיר דמי, ואם ירצו יעשוה ביום.

אכן העירוני שיתכן שמשום זריזין מקדימין למצוות לא צריך להקדים אלא בבוקר אבל לא ללילה שלפניו, דהנה בפסחים (ד, א) איתא וכי תימא זריזין מקדימין למצוה, נבדוק מצפרא דכתיב (ויקרא יב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימים למצוה. הרי לן שמשום זריזין מקדימין למצוות אין חייב לבדוק בלילה, אלא רק בבוקר.

אכן ראיתי בכמה אחרונים שדנו לומר זריזין מקדימין אפילו מהלילה. עיין בשו"ת אגר"מ (או"ח ד, סג) שדן לגבי קידוש בליל שבת, וז"ל דדין הזריזות במצוה לקיים בהקדם הוא דין כללי בכל מצות התורה, ופשוט שאף בלילה יש לזרז להקדים כל מה שאפשר.

וכן בשו"ת יהודה יעלה (א, רסב) שדן לגבי פדיון הבן בלילה, וציין לדברי התוס' (ב"ב ה, ב) שבפדיון הבן צריך לתת את הדמים לכהן מיד משום זריזין מקדימין. וכן כתב בספר שדי חמד (מערכת הפ"א), וצ"ע איך יפרנסו דברי

הגמ' בפסחים שהבאנו דמשום זריזין מקדימין לא מחייב להקדים מבלילה.

אכן גם אם נימא שאין חיוב משום זריזין מקדימין להקדים מבלילה, עדיין יש לדון במנהג לעשות פדיון הבן ביום, דמ"מ למה מאחרין המצוה והרי מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה.

פדיון אחרי כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים

ובשו"ת נו"ב (תנינא קפז) כתב ליישב המנהג על פי שיטת היראים הובא בשו"ת הב"ח (סי' קכה), דהיכא שחל יום ל"א בשבת, אפשר לפדותו בערב שבת אם כבר עבר עליו כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים בערב שבת, דשלושים יום של פדיון הבן הם בחודש של הלבנה.

ולפי"ז כתב הנו"ב דפעמים שבליל ל"א עדיין לא שלמו הכ"ט וחצי יום, וכגון אם נולד בסוף היום לא שלמו כ"ט וחצי יום בלילה אלא ביום, ולכך ממתינים עד יום ל"א כדי שיעברו בודאי כ"ט ימים וחצי יום.

אכן בשדי חמד כתב, שכל מה שזמן פדיון הבן תלוי בכ"ט וחצי יום, אינו אלא כשנשלמו קודם יום ל"א, אך אם חל כבר יום ל"א ודאי לכו"ע יכול לפדות ואין צריך להמתין עד כ"ט וחצי יום, דסוף סוף קרינן ביה שפיר ופדיוו מבן חודש תפדה.

אכן נראה דמלשון היראים משמע יותר כדברי הנו"ב, דכתב "דכל חודש דקרא בחודש לבנה מיירי, וכל חודש לבנה קבלה בדינו מר"ג דאינה פחותה מכ"ט יום ומחצה וב' ידות שעה וע"ג חלקים". הרי שמבואר בדבריו דהוא גדר בכל חודש שנאמר גבי פדיון הבן, ואם כן צדקו דברי הנו"ב שאפילו לאחר שכבר חל יום ל"א צריך להמתין עד שיעברו כ"ט וחצי ימים שלמים.

פדיון ביום ל"ב

וגדולה מזו מביא בשו"ת כת"ס (יו"ד קנא), שהחת"ס היה מסופק דשמא היכא שנגמר הכ"ט וחצי יום ביום ל"א, שכיון שאין מונים שעות לחדשים (מגילה ה, א) א"כ צריך להמתין עד יום ל"ב. וכתב שם שזה רחוק בעיניו, אבל נשאר בצ"ע לדינא. והביא שהחת"ס הציע ספק זה לפני הגרע"א זצ"ל, וכתב עליו גם בעיניו יפלא, ולא מצאו מקום לפשוט הספק עד אחרית ימיהם, ובלי ספק כמה פעמים היה אאמ"ו זצ"ל חוקר דורש ומעיין בספק זה, ולא מצא ראייה ברורה לפשוט הספק, הגם שסיים בעצמו כי רחוק הוא בעיניו, היינו ספק האחרון שיהיה לפעמים הפדיון נדחה עד יום ל"ב כי לא נמצא בשום מקום, מ"מ מידי ספיקא לא נפקא.

דעת המג"א דלא כן

והנה במג"א (שלט, ח) הביא דברי הש"ך, וכתב לחלוק על דבריו שאין לפדות אם מלאו לו כ"ט ימים וחצי. ולדבריו צריך לבאר מדוע אין פודים בלילה.

ובשערי תשובה (תקסח, ח) ביאר בדעת המג"א (שם) שנקט שהטעם שאין פודים בלילה הוא משום פרסומי מילתא, דכתב המג"א שאם שחל יום ל"א בשבת ויום ראשון הוי תענית, יעשה את הפדיון ביום ראשון והסעודה בלילה. ובדגול מרבבה הקשה מדוע לא יעשו במוצאי שבת גם את הפדיון עצמו שהרי במוצאי שבת ודאי כבר עברו כ"ט יום וחצי. וכתב השערי תשובה די"ל דהמג"א נקט דהטעם דאין פודין בלילה אינו משום דזמנין דלא שלימו בלילה כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים, אלא הטעם משום פרסומי מילתא, שביום אפשר לפדות ביותר פרסום.

אכן בגוף סברתו שאין פודים בלילה משום פרסומי מילתא הדרא קושיא לדוכתה מ"ט אין זריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלה זו שאינה בעצם המצוה. ויתכן שנקט המג"א בזה כסברא שכתבנו לעיל שאין זריזין מקדימין אלא מהבוקר, א"נ י"ל עפ"י מה שמצאתי בשו"ת יהודה יעלה (יו"ד, רסב) דדווקא גבי פדיון הבן יש ענין מיוחד משום פרסומי ניסא, משום ששורש המצוה הוא לזכור כי הציל הקדוש ברוך הוא את בכורי ישראל, ולפי זה הוי מעלה בעצם המצוה ושפיר דוחה מעלת זריזים מקדימין.

מי שהזמין הציבור לפדיון ביום ל'

ועיין בשו"ת אגור"מ (יו"ד א, קצו) שנשאל במי שקבע זמן פדיון הבן בטעות על יום שלשים לעת ערב, ושלחו הזמנות למכיריהם ויהיה בזה בושט וכבוד הבריות מה יעשו. והשיב שיעשו את הפדיון אחר צאת הכוכבים שיהיה כבר ביום

ל"א, ואף שיתכן שיחסרו עדיין לכ"ט יום ומחצה ותשצ"ג חלקים, מ"מ הלא לדעת המג"א בעינן לפדות דווקא ביום ל"א ואף שעברו כ"ט וחצי לא אכפת לו דהכל תלוי ביום ל"א, ולכן גם לקולא יכולין לפדות ביום ל"א, אף שליכא עדיין כ"ט יום ומחצה ותשצ"ג. ולכך מסיק באג"מ דבמקום בושט וגדול כבוד הבריות, יש לעשות הפדיון אף שהוא שלא כמו שנוהגין, דגדול כבוד הבריות שדוחה לא תסור, ועיין ברמ"א (או"ח שלט, ד) באיחרו הנישואין עד אחר צאת הכוכבים דליל שבת, שהתיר משום כבוד הבריות, וכ"ש הכא.

אב הנמצא שלא במקום הבן ביום ל"א

יש להסתפק היכא שאבי הבן לא נמצא אצל הבן, והגיע יום ל"א, האם עדיף לפדות ע"י שליח ביום ל"א, או עדיף שיחכה עד שיגיע ויפדה בעצמו.

ביטול מצוה או רק זריזין

והנה דנו האחרונים האם מי שלא פדה בנו ביום ל"א ביטל מצות עשה, או שרק עבר על זריזין מקדימין למצוות. וביתר ביאור האם יש עניין של פדיון הבן "בזמנו", או שיום ל"א אינו אלא התחלת זמן המצוה, כדכתיב "ופדויו מבן חודש תפדה".

ולכאורה השאלה דלעיל תלויה בחקירה זו, דאי נימא שאם יעבור יום ל"א יש ביטול מצוה בוודאי עדיף לפדות ע"י שליח, אבל אם נאמר שאין כאן אלא ענין של זריזין מקדימין למצוות, אז יש לדון מה עדיף זריזין מקדימין למצוות או מצוה בו יותר מבשלוחו.

והנה מדברי התוס' (מו"ק ה, ב) שהבאנו לעיל שמחלק בין פדיון הבן "בזמנו" לפדיון הבן "שאינו בזמנו", משמע שגם בפדיון עיקר הזמן הוא יום ל"א, ולא שיום ל"א הוא רק התחלת הזמן.

ועיין בספר תניא רבתי (סי' צח) שכתב שכל יום ויום עובר על ותפדה, ולפי"ז פשוט שעדיף לפדות ע"י שליח, ולא לחכות כדי לפדות בעצמו, שאז יבטל כמה וכמה מצוות עשה.

אכן בשו"ת חלקת יעקב (יורה דעה, קעה) דייק מלשון הטור ושו"ע (יו"ד שה, יא) דלאחר ל' יום יפדנו מיד שלא ישהה המצוה, וכלשון הרא"ש סוף בכורות מובא בב"י שם, משום דכתיב ושמרתם את המצות מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, מבואר דרק משום שיהיו מצוה עליו להזדרז, ולא משום ביטול מצוה (וקצ"ע למה לא כתב משום זריזין מקדימין למצוות).

פדיון הבן בשבת

והנה ביו"ד (שם) פסק המחבר דאין פודין בשבת, ומקורו מדברי התרומת הדשן, שטעמו משום דמחזי כמקח וממכר, והקשה בחלקת יעקב (שם) הא משא ומתן אינו אסור אלא מדרבנן, וכאן לא הוי כלל מו"מ, דהבן לא שייך כלל להכהן, ורק מיחזי כמו"מ, ומצד המעות שניתנים לכהן הלא אפשר לפדות ע"י חפץ ששווה ה' סלעים, באופן שאין בזה משום מוקצה. וממה שגזרו רבנן בתראי באופן רחוק זה, ע"כ שאין פדיון הבן מצוה שזמנה קבוע שאם עבר זמנה ביטל מצות עשה, דאל"כ לא היו מתקנים כן כדי לעקור מצוה דאורייתא, אלא אין בזה אלא שיהיו מצווה.

ראיית הרש"ש שאין כאן ביטול מצוה

ועיין ברש"ש (מנחות סו, א) שנקט ג"כ שאין ענין מיוחד בפדיון ביום ל"א, אלא שמיום זה ואילך מתחילה המצוה. והוכיח כן מב"מ (קב, ב) בעו מיניה מרבי ינאי שוכר אמר נתתי ומשכיר אמר לא נטלתי, על מי להביא ראיה, אימת אי בתוך זמנו תנינא, אי לאחר זמנו תנינא, דתנן מת האב בתוך שלשים יום בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראיה שנפדה, לאחר שלשים יום בחזקת שנפדה עד שיאמרו לו שלא נפדה. ואם איתא שבפדיון הבן יש ביטול מצוה אם אינו פודהו ביום ל"א, מה הראיה לתשלום שכירות, הלא שאני פדיון הבן דחזקה אין אדם עובר בעשה (וכדשנינו שם קיב, ב לענין בל תלין) ובשכירות אין שום איסור שהרי בשכירות קרקע אינו עובר על בל תלין.

זריזין או מצוה בו יותר מבשלוחו

ונמצא א"כ שכל הענין בפדיון בל"א הוא משום זריזין, ויל"ע בשאלה הנ"ל האם מעלת מצוה בו יותר מבשלוחו עדיפה ע"ז. ולכאורה בפשטות אין זה מעלה בעצם המצוה דנימא דעדיפה על מעלת זריזים.

וכבר דנו בזה לגבי ענינים אחרים, עיין בפמ"ג (או"ח תרכה באשל אברהם) שהסתפק האם עדיף לבנות הסוכה ע"י שליח מיד אחר יו"ה כ"כ, או להמתין ולבנות הסוכה בעצמו והניח בצ"ע. ובספר שדי חמד (מערכת מ"ם, נח) הביא מספר משנת אברהם שדן במצוות כתיבת ס"ת, האם עדיף לכתוב בעצמו אף שיאריך הזמן, או שעדיף לכתוב ע"י אחר ולהקדים את המצווה, וכתב שלפי המג"א שמעלת מצוה הבא לידיך אל תחמיצנה, דוחה מעלת תדיר, א"כ הוא הדין שדוחה מעלת מצוה בו. אבל השדי חמד שם חולק, עליו שהיות והסיבה שאינו ממחר המצוה הוא משום שרוצה לקיים בעצמו, אין כאן משום אל תחמיצנה. אבל עדיין יש לדון מצד זריזין מקדימין למצוות.

פדיית הבן שלא במקום הבן

אכן יש לדון בזה מצד אחר, דלכאורה מדוע לא נימא בפשטות שהאב יכול לפדות את הבן במקומו וא"צ להמתין לבוא לביתו. אמנם יש נידון בזה, דיש לחשוש שבינתיים מת הבן. ובפתחי תשובה (יו"ד שה, כא) הביא שנחלקו בזה הדגול מרבבה והחת"ס, דעת הדגול מרבבה דאם האב פודה במקומו ביום שלשים ואחד, לא יכול לברך, דשמא מת הבן בביתו, ומשום שיש לבן חזקת חיים הלא כל זמן שלא עברו שלשים יום אין לו חזקת חיים, כי שמא נפל הוא. אא"כ נימא דיועיל מטעם חזקה דאתי מכח רובא, דרובא אינם נפלים, והדבר צ"ע ולכן המובחר שבדרכים שיעשה שליח.

ויש להעיר, שלא עלה בדעתו לומר שימתין עד שיחזור, ושמא יש להוכיח מכאן שנקט שזריזין מקדימין למצוות עדיף ממצוה בו יותר מבשלוחו, ושיהוי מצוה לא משהינן.

אבל החת"ס (סימן רצד) השיג על הדגול מרבבה דבסוף פ"ק דערכין (ז, ב) מבואר דאף לוולד איכא חזקת חיים, ולכן טוב יותר שיפדנו בעצמו במקום שהוא משיפדנו ע"י שליח, ובאמת מה שהסתפק הדגול מרבבה לומר דסמכינן אחזקה דאתי מכח רובא דרוב נשים בני קיימא יולדת הוא האמת, דהלא סמכינן אחזקה זו בכמה דוכתי בש"ס, וכן ראה מעשה ממורו הגאון מוהר"ר נתן אדלר זצ"ל. עוד כתב שם החת"ס שיש לחשוש לדעת הרמ"א (יו"ד שה, י) שאין פודין ע"י שליח ואע"פ שחלקו עליו הפוסקים (שם בנו"כ), מ"מ כבר יצא מפי קדשו.

טעם חדש שלא יפדה ע"י שליח

ועוד הוסיף שם בטעם שאין לפדות ע"י שליח, שראוי לעשות זכר לבכורי מצרים, דכתיב אני ולא השליח, ולכן יש לפדות בעצמו ויש בזה ענין שלא ע"י שליח טפי משאר מצוות.

למה אין פודין בכורות מן האב

אכן עיין בחי' הגרע"א על התורה שהקשה במצות פדיון הבן למה ציוותה תורה לפדות דווקא בכור מאם, הרי במצרים מתו גם הבכורות מן האב. ועוד הקשה דכיון דדרשו חז"ל "אני ולא מלאך", א"כ כיון שנעשה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו מה החידוש שבכורי ישראל לא מתו, ולמה צריך לפדות אותם, ועוד למה הוצרך משה להזהיר את בני ישראל (שמות פרק יב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, שכיון שניתן רשות למשחית להשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע, הרי המכה נעשה ע"י הקב"ה בעצמו.

ותירץ הגרע"א, שהבכורות מן האם כיון שאפילו המלאך יכול היה לדעת מי הם, לכן המלאך הוא זה זה שהיכם, אבל בכורות מן האב הלא אי אפשר לדעת מי הוא הבכור, ולכן רק הקב"ה בעצמו היה יכול להכותם. ולפי"ז כל הקושיות מיושבות, דדווקא בכור מן האם צריך פדייה דרק הם היו בסכנה, ומה"ט היה אסור להם לצאת משום המשחיתים שהגיעו להרוג הבכורות מן האם.

אכן לפי דרוש זה נמצא דליכא לטעמיה דהחתם סופר שבמכת בכורות נעשה ע"י הקב"ה כעצמו ולא ע"י שליח, דכ"ז היה רק בבכורות מן האב שאיננו מצווים לפדותם.